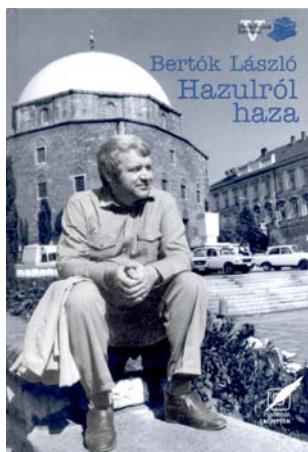

A költő hátszaga

BERTÓK LÁSZLÓ: HAZULRÓL HAZA

Pannónia Könyvek
Pécs, 2005
163 oldal, 2600 Ft

Az idén hetvenedik életévét betöltő költő okkal érzett igényt arra és adott megvalósítására lehetőséget a kiadó, hogy prózai írásaiból valamiféle önéletrajzi visszapillantást állítson össze, személyes hangú számvetést készítsen. Érvényes és igazolható igény ez akkor is, ha mindössze tíz éve annak, hogy megjelent Nagy Imre terjedelmes könyve Bertók Lászlóról. Nagy Imre munkája valójában az interjú formai elemeinek fölhasználásával készített pályarajz és műelemzés (alcíme szerint: *Beszélgetés és tanulmány*), a mostani opus viszont – alcíme: *Ősök, műhelyek, élet* – a költő különböző időben és különféle céllal született, eltérő műfajú írásainak a gyűjteménye. Az eredményt tekintve: mindkét mű önmagában érvényes vállalkozás, nem felülírja, hanem kiegészíti egymást, az utóbbi továbbírja az előzőt.

A *Hazulról haza* az elmúlt tíz évben keletkezett írások gyűjteménye, szám szerint tizenhárom, egy-két kivétellel előzőleg folyóiratokban napvilágot látott szöveg. Van közöttük tömör, önéletrajzi számvetés (*Curriculum vitae*), van nagyjában azonos terjedelmű bekezdésekre tagolt, lírai hangú meditáció (*Jegyzetek, közelítések*), vannak kortársakat – Fodor András, Csorba Győző, Szederkényi Ervin alakját – megidéző portrék, vannak interjú-részletek (kérdezői Nagy Imre, Budai Katalin, Csuhai István), és vannak az alkotás titkaiba avató, ars poetica értékű műhelyvallomások. Mindebből okkal következik, hogy bár a különböző időben született és eltérő műfajú írásokban alkalmanként átfedéseket talál az olvasó, de ezek a más-más összefüggésben szereplő ismétlések sosem zavaróak. S ha korábban a tíz éve megjelent Nagy Imre-könyv mellett a *Hazulról haza* szuverén értékét hangsúlyoztuk, most arra kell rámutatni, hogy az új kötet összeállítója a különböző időben keletkezett és eltérő műfajú írások között szerves és homogén egységet tudott teremteni, megtalálva az írásokban azokat a pontokat, amelyek a szövegeket egy változatos, de egységes vallomássá forrasztották egybe.

Aki a gyökerek, Bertók László indulása felől érdeklődik, az itt a költő őseiről, a fölnevelő szülőföldről, valamint a kiszakadás élményéről, az értelmiségivé válás útjáról hiteles képet kap. Bertók László egy belső-somogyi faluban, Vésén látta meg a napot, ahol még éltek a hagyományos paraszti élet szokásai. Ükapjának ragadványneve van. A család tagjaiban erőteljes család- és szülőföld-tudat él. Ebben nő föl ő is. Számára természetes a nemzedékek egymáshoz kapcsolódása. Ismeri, megéli a hagyományos falusi élet formáit,

a paraszti munkát, a kapálást, a kaszkalapálást, a marokszedést, az aratást. Találkozik javasemberrel, tud a rontásról, hall a babonákról. Az evangélikus pap és a felekezeti tanító fölismerik tehetségét. „A Laci eszét kár lenne a földbe szántani!” – mondta valamelyikük az anyának, és a szülők meghozzák az áldozatot, taníttatják gyerekeiket. A kisfiú a hagyományos közösségi élet és a család élménye mellett korán találkozik a történelmi tapasztalatokkal: a második világháború egyik legelkeseredettebb magyarországi frontja hullámszik keresztül a falun; apja megjön a hadifogságból; a diák lázító hangú versei miatt börtönbe kerül; „muszos” katonának sorozzák. Élete harmincéves koráig folytonos helyváltoztatás: a faluból az iskolavárosba, Curgóra kerül, börtönlakó Kaposváron, postás Marcaliban, katona Kővágószőlősen, könyvtáros Nagyatádon, majd 1965-ben Baranyába települ, és azóta elmondhatja: „Pécs lett számomra is a város.”

A hazai huszadik századi nagy életforma-váltás kohói a városok. A témát, a faluról városba kerülő ifjú küzdelmes útját sokan és sokszor megírták, de az élményt mindenki a maga módján, a saját sorsában éli meg. Bertók László is a saját (és sajátos) nézőpontjából rajzol képet Pécsről. „Mint teret és időt, levegőt és lelket nagyon lassan és nehezen, házról házra, mondhatnám utcai harcokban „vettem be” a várost...” „Szerencsém volt, akkor jöttem ide, amikor ezrek, tízezrek jöttek, mikor a levertt forradalom és a megtorlás után az ország megint megmozdult...” „Úgy lettem pécsivé, hogy naponta láttam, hallottam, beszéltem róla, hogyan változik, nő, szépül a város...” – Három mondat három egymást követő bekezdés éléről. És a valódi kérdés talán nem is az, hogy miért és mi módon vonzotta magához a faluról, paraszti környezetből induló ifjút a város, hanem sokkal inkább az, hogy miképpen tartotta meg magának a költőt immár negyven éven át. Mert ebben a négy évtizedben nemcsak érkeztek értelmiségiek Pécsre, hanem voltak nem kis számban elköltözők, a fővárosba elvándorlók is. Vése, Nagyatád, Pécs után van és lehet még egy állomás: Budapest. És ha csupán Bertók László nemzedéktársaira és az írókra gondolok, hirtelen jó pár név jut eszembe, azoké, akik éppen 1965 után költöztek Budapestre. Bertha Bulcsu, Lázár Ervin, Marafkó László, Parti Nagy Lajos, Thiery Árpád... Miért él és dolgozik valaki mindvégig egy magyar vidéki „nagyvárosban”? Mi tart meg valakit Pécsen? A föllett vagy a fölkinált lehetőségek? Tehetségünk „természetének” a fölismerése? Saját korlátaink, határaink elfogadása? Az elhivatás, a szolgálat, vagy az érdek, a haszon? Esetleg mindkettő? Nyilvánvaló, hogy azok az írók, akik a közelmúltban elmentek Pécsről, általában szerkesztőségekben dolgoztak, az „irodalomból éltek”, és több műfajú írók, a prózát, a publicisztikát is művelő szépírók voltak. Bertók László amilyen világos önismerettel szól tehetsége „természetéről” – „a prózáimban nincs prózáirói szándék, ahhoz egészen más agy és gondolkodásmód kéne” –, ugyanolyan határozottan vállalja döntését: „»Pécs költője«? Igen, az is! [...] De talán mégsem a helytől, hanem az általánosabb, az egész országra (világra?) érvényes érzékeléstől, gondolkodástól, tünődéstől, s az egyéni erőttől, látásmódtól, tehetségtől lett a mű azzá, amivé lett, s érte el, kapta meg az országos (mindegyik) szakmai elismerést. A helytől is? Mitől?” Állításaira is, kérdéseire is csak bólinthat az, aki ma is (még?) a költővel azonos városban él és dolgozik.

Bertók Pécs-élményéhez kapcsolódik a három író-társról rajzolt portré, a Csorba Győzőről és a Szederkényi Ervinről szóló írások, de pécsi kapcsolatai okán a Fodor Andrásról szóló emlékezések is. Mindegyik írás ellenőrizhető tényeket, adatokat és személyes emlékeket, hallomás által megőrzött mozzanatokot vegyít egymással. Most, hogy Csorba

Gyöző, Fodor András és Szederkényi Ervin levelezésének egy-egy részlete napvilágra került (pl. Csorba Győző és Bertha Bulcsu, illetve Szederkényi Ervin és Mészöly Miklós levélváltása), ezek a dokumentumok tovább árnyalhatják, kiegészíthetik a Bertók László által megrajzolt arcképeket.

Bertók László költészetének megismerése és megértése szempontjából a kötet végén található három írás a legfontosabb: a Budai Katalin és a Csuha István által készített két interjú, valamint a Forrás folyóiratban megjelent „Vers és valóság” című vallomás. Ezek az írások valódi műhelyvallomások: versei megszületésének a körülményeit tárják föl, a mesterségről, a költészet „titkairól” szólnak. Bertók roppant tudatos költő, önvizsgáló és önelemző alkotó. Tisztán látja költői alkatát, tehetségének „természetét”, írói útját, hangjának és kedvelt műformáinak a változását. Bertók László verstípusokban gondolkodik, kötetekben építkezik. Beáll egy keréknyomba, és azon halad végig, amíg „ihlete” tart, amíg kötetté szervesül az anyag. Így születtek a szonettek (*Három az ötödiken*), a kispórák (a *Priusz* kötet végén a *Mintha örökké élnél* cím alatti „jegyzetek, közelítések”), a sajátos haikuk (*Háromkák*), majd újabban a „hosszúkás versek” (a negyven sor körüliek). Költői tudatosságára vall, ahogy például saját gyakorlatában próza és vers kapcsolatáról szól. „Később jöttem rá, hogy amiket [prózában] lejegyeztem, elő-előjönnek egy másik szinten a versekben. Néha egy egész versben, máskor egy-egy sorban, versszakban, képben. Tehát előkészület, nagyolás, szöszölés, edzés ez a próza; nem a már kész versekhez, hanem jóval előttük készült.” Ugyanilyen tudatossággal beszél a szonett műformáját és szellemét megújító „korszakáról”, illetve arról a vállalkozásáról, hogy 243 „magyaros” (első és harmadik sorát rímeltető) haikut foglaljon kötetbe.

A *Hazulról haza* prózai írásai letagadhatatlanul költői alkotások. Nem azzal, hogy „lírizzálnának”, hogy „szépek” lennének, hanem szellemükben, az anyag megmunkálása által, izomzatukban, intenzitásukban. A *Mintha örökké élnél* egy-egy szakasza – például az édesanya alakját megidéző „jegyzet” – valóságos prózavers, verssorokba tördelhető szöveg. A prózairó stílus eszközei is rokonságban vannak a „hosszúkás versek” nyelvi anyagával. A szemlélet bizonytalanságát, vonzalmát az irreálishoz, a megfoghatatlanhoz, a bizonytalanhoz a prózában is, a versben is ugyanazokkal az eszközökkel fejezi ki. Kulcsszava a „talán”, a „ha”, a „vagy”. Gyakran használt írásjele a zárójel és a kérdőjel. Beszédmódját sajátossá a sűrű felsorolás, a gyakori szinonimák („bejártam, elfoglaltam, műveltem, formáltam”; „turkálom, ásnom, kutakodnom” stb.), valamint a kérdések, a kérdőjeles felsorolások teszik. Nyelv és szemlélet, stílus és életérzés kapcsolatát maga is világosan látja. A kötet legfrissebb, 2004-ben kelt írásában mondja: „A bizonytalanság élménye harminc éve ott van a verseimben. [...] Öregség-versek, persze, azok is. De mostanra a szavak is elbizonytalanodtak (elkurvultak, elgyöngültek, megöregedtek). S mintha csak a szinonimáikkal, az ellentéteikkel, a zárójelekkel, a mögéjük tett kérdőjelekkel lehetne kifejezni az eredeti (az igazi) jelentésüket. Vagy úgy sem.”

A százhatvan oldalas, nagyalakú könyvben a szöveget mintegy kilencven fotó kíséri. Képek a szülőhárról és a szülőházról, családtagokról, rokonokról és barátokról, disznóölési jelenet és irodalmi esemény, érettségi tablókép és ormánsági kirándulás, vései falukép és könyvbemutató... Tájképek, egyéni arcképek és csoportképek... Elnézem a költő vonásait a különböző életkorokból való képeken. Mintha két eltérő arc nézne rám. Az egyik a derűs, a nyugodt, a szelíd mosolyú, a barátkozó, a nyílt tekintetű Bertók László. Ilyen a Somogy-

szobról Csurgóra bejáró diák (1948), és ilyen a könyv címlapján a pécsi Széchenyi teret meglegegedett derível szemlélő mai költő. Ennek az arcnak a vonásai mintha az édesanya vonásaira ütnének. (Ezt sejteti a kötet 53. oldalán látható kettős portré: „Az udvari kútnál édesanyámmal. 1985.”) És van Bertók Lászlónak egy másik arca. Érettségi tablóképe alá maga írta: „Morcos (?), dacos (?), szomorú (?). 1954.” Ez az arc a hol tartózkodó, óvatos, gyanakvó, elbizonytalanodó, hol magabiztos, önérzetes, sértődött, indulatos ember vonásait sejteti. Ilyen a „Magányos kép 1958-ból (1959-ből?)”, és van ilyen kép a későbbi időből is. Ez az a költő, aki vállalja a közéleti szerepet, amivel megkínálják (írószövetségi elnökség, könyvtárigazgatás, a Jelenkor főszerkesztő helyettese, az írócsoport titkára), először elfogadja (hiúságát megérinti?), aztán egy idő után igyekszik megszabadulni tőle, a tisztségről előbb-utóbb lemond, és az erkölcsi megfontolások fölébe kerekednek a szerep pillanatnyi vonzásának. A költő maga is tudatában van ennek a kettősségnek. „Mindig több, de mindig legalább két ember lakozott bennem – írja az 1994-es önéletrajzában. – Az egyik az a paraszt, aki reggel fölneáz az égre, s fogja a kaszát, a kapát vagy a metszőollót, mert ma éppen olyan idő van, s aki a kulcsot mindig ugyanabba a zsebébe teszi, de visszafut a lépcsőházi kanyarból, mert ott már elbizonytalanodik, hogy tényleg bezárta-e az ajtót. A másik meg, aki tesz erre az egészre, mert tudja, hogy a világ egy, s hogy mindegy, hogy a kulcs hol van, megvan-e, mert mindenképpen benne van a kupacban, s kapálni holnap is lehet.”

De talán még fontosabb, amit ennek a kettősségnek a feloldásáról mond és önjelmezéséhez fűz: „Költő valószínűleg azért lettem (maradtam) [...] mert amikor verset írok, akkor úgy érzem, hogy a világ sok-sok részét egybe tudom fogni, hogy a világot én magam is csinálom.”

Tüskés Tibor